

VNÚTORNÉ A ZAHRANIČNÉ PÔSOBENIE RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY A VZŤAH UHORSKEJ SPOLOČNOSTI K ARMÁDE (1867 – 1914)

TIBOR BALLA

T. BALLA: On interior and foreign service of Austro-Hungarian Army and its relation to Hungarian society (1867 – 1914). *Vojenská história*, 2, 12, 2008, pp. 53 – 63, Bratislava.

The released study was translated from Hungarian. The author is a historian from Budapest. The study covers a highly important era of the development of the Land Forces of Monarchy, especially, its Hungarian part, beginning from Austro-Hungarian Compromise leading up to the outbreak of the World War I. The author drew his attention to the organizational changes in the establishment of the Army and defense laws concerned, the participation of the Hungarians in the Armed Forces (the common Army and *Honvédség*- a part of the Army recruited only from *Transleithania*) as well as Colonels corps. In line with these facts he led his study into the establishment of the national defense forces, the Army services of Austro-Hungary in the times coming to the breakout of the WWI, violent invasions of Military troops in the Hungary region. In addition, he briefly describes the relation of the Army towards the society. *Military History. Austro-Hungary. 1867 – 1914.*

Po prehratej vojne s Pruskom v roku 1866 habsburská monarchia realizovala radikálne zmeny v oblasti vojenstva za súčasného urýchlenia procesu vnútro politickej pre-stavby. Rakúsko-uhorská monarchia – nový štátny útvar konštituovaný ako produkt vyrovnania v roku 1867 – bola v druhej polovici 19. storočia na základe rozlohy, počtu obyvateľov i politickej sily jednou z vedúcich európskych veľmocí.

ROZVOJ ARMÁDY A MAĎARSKÉ POŽIADAVKY

Spoločnú armádu s nemeckou veliacou rečou a dynastickým duchom, ktorá nebola dife-rencovaná na rakúsku a uhorskú časť, pocítovala uhorská spoločnosť až do konca súštatia ako cudziu, ba za svoju ju v skutočnosti nepovažovali ani národy rakúskej časti ríše.

Maďarská spoločnosť a veľká časť opozičných politikov mala záujem uhorskú časť spoločnej armády pretvoriť na armádu národnú. Mnohí si priali rozdelenie ozbrojených síl na dve časti a vybudovanie maďarskej národnej brannej moci. Nezávislá samostatná maďarská armáda by však nebola schopná uchrániť integritu štátu.¹

1 DEÁK, István: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848-1918. Gondolat. Budapest, 1993. s. 78.

Keďže vzrast personálu a finančné zabezpečenie rozvoja armády (a vojnového námorníctva) odhlasoval parlament, opoziční poslanci v tejto súvislosti recipročne žiadali „národné výdobytky“. Usilovali sa, aby každý vojak z Uhorska bol zaradený k honvédstvu, ďalej aby v každom pluku dopĺňanom z Uhorska, bola veliacou a služobnou rečou maďarčina, pričom v týchto plukoch by používali uhorskú vlajku a uhorské hodnostné označenie. Keď tieto požiadavky neboli akceptované, opoziční politici sa snažili obštrukciami zabrániť prijatiu branných návrhov. Otázka armády v období dualizmu sa stala faktorom, ktorý často spôsoboval vážnu vnútropolitickú krízu, hlavne v roku 1889, ďalej v rokoch 1903 – 1904 a v rokoch 1911 – 1912.²

Maďarskí politici a vlády v období dualizmu vyvíjali na úkor spoločnej armády aktivity v prospech organizačného rozvoja, zvýšenia početného stavu, zlepšenia kvality výzbroje a výstroja maďarského kráľovského honvédstva, považovaného za národnú brannú moc. V ňom videli akoby jadro samostatnej maďarskej armády. Maďarský príklad nasledoval aj rakúsky Landwehr. V dôsledku toho pechota a jazdecko oboch týchto vlastibrán často disponovali lepším výstrojom, než obdobné jednotky spoločnej armády.

Maďarskí ministerskí predsedovia sa od 90. rokov 19. storočia usilovali vyťažiť od Viedne ústupky poskytnuté za podporu spoločnej armády. Okrem toho žiadali povinné presunutie uhorských dôstojníkov k uhorským plukom a zmiernenie požiadaviek na ovládanie nemeckej reči pre uhorských dôstojníkov- aspirantov. Veľká časť týchto požiadaviek bola nereálna, nakoľko napríklad nebol dostatok uhorských dôstojníkov na obsadenie veliteľských postov pri všetkých útvaroch dopĺňaných z Uhorska.

V roku 1903 panovník povolil Maďarom viac ústupkov v otázkach týkajúcich sa armády. Napríklad umožnil, aby sa uhorskí dôstojníci presunuli k uhorským plukom, nariadil, že na vojenských budovách spoločnej armády v Uhorsku môže byť popri cisárskej čierno-žltej vyvesovaná aj uhorská vlajka v národných farbách.

V roku 1904 uhorská vláda dosiahla, že vo Vojenskej akadémii vo Viedenskom Novom Meste bolo zavedené povinné vyučovanie maďarského jazyka. Vo vojenských školách spoločnej armády v Uhorsku bolo povinne zavedené vyučovanie mnohých predmetov v maďarskom jazyku, dokonca aj pre tých, ktorí z Uhorska nepochádzali.³ V maďarskom jazyku bolo možné vykonávať prijímacie skúšky na c.-k. kadetské školy v Uhorsku. Výsledkom tohto procesu bolo, že v rokoch 1905 – 1907 viac ako 80 percent uhorských kadetov už študovalo v rámci hraníc krajiny.

Armáda mnohonárodnostnej monarchie, riadiac sa účelnosťou, používala ako veliacu a služobnú reč nemčinu. Odvedení vojaci totiž hovorili desiatimi väčšími a asi tuctom menších jazykov. Dôležitým krokom bolo zavedenie maďarskej plukovnej reči roku 1906 v takých plukoch, v ktorých minimálne 20 percent mužstva malo svoju materskú reč maďarčinu. Maďarčina sa tak stala jednou z plukovných rečí v 37 plukoch spoločnej armády, namiesto dovtedajších 25.⁴ Túto používali pri výcviku radových vojakov a v kontakte s nimi, pričom si ju museli osvojiť aj dôstojníci a poddôstojníci. Samozrejme, v uhorských plukoch

2 KATUS, László: A közös hadsereg a dualista rendszerven. In: Rác Árpád szerk.: Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Rubicon-Aquila-Könyvek. Budapest, 2000. 327-329. Podrobnejšie tiež DANGL, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia. Bratislava : Veda, 2006, s. 37-61. DANGL, Vojtech: Uhorský snem a asimilačné tendencie v armáde. In: Vojenská história 4, 2000, č.3-4, s. 3-20.

3 DEÁK, István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848-1918.* Gondolat. Budapest, 1993, s. 77, 94-95, 118.

4 HAJDU 1999, s. 118-119.

mohlo byť plukovných rečí aj viac, pokiaľ v útvare vo väčšom počte slúžili ešte vojaci slovenskej, rusínskej, rumunskej, srbskej alebo chorvátskej národnosti.

Dualistický princíp bol v súvislosti s vojenskými záležitosťami narušený vo viacerých bodoch. Jedným z takýchto prejavov napríklad bolo, že v rámci spoločnej armády sa nevytvorila samostatná uhorská armáda. Ďalším nápadným zjavom bolo, že objednávky pre armádu sa nerozdeľovali pomerne medzi dve časti ríše, ale hral pritom úlohu aj rozdiel priemyselnej úrovne. Spoločné ministerstvo vojny len v roku 1902 v zásadách prijalo plnenie armádnych dodávok podľa kvót. Kvóta bola príspevkom k spoločným výdavkom ríše, teda aj na krytie výdavkov spoločnej armády. Tú stanovovali na desaťročie na základe tzv. pomeru daňovej schopnosti, ktorý zodpovedal hospodárskej produktivite dvoch častí ríše, resp. na základe vzťahu k vyrúbeným priamym daniam navzájom. V roku 1867 kvóta Uhorska predstavovala 30 percent, no nakoľko uhorské hospodárstvo vzrastalo rýchlejšie ako v Zalitavsku, kvótu postupne zdvihli, takže v roku 1907 dosiahla 36, 4 percenta. Čiastkový záväzok Uhorska v priemyselných dodávkach armáde sa až od roku 1904 priblížil na úroveň kvóty, tak napr. v roku 1908 sa krajina podieľala na vojenských dodávkach 35, 7 percentami.⁵

ÚLOHA UHORSKÝCH JEDNOTIEK VO VOJENSKÝCH OPERÁCIÁCH POČAS MIEROVÝCH ROKOV

Spoločná armáda bola prvýkrát nasadená v roku 1869. Po vyrovaní bolo obyvateľstvo Dalmácie, ktoré bolo predtým oslobodené od vojenskej služby, povinné splniť si brannú povinnosť v Landwehri. Obyvatelia provincie neboli ochotní si ju plniť. Navyše, keď tunajšiemu obyvateľstvu v polovici septembra 1869 Vojenské veliteľstvo v Zadare zakázalo nákup strelného prachu, nespokojenci, zgrupujúc sa do ozbrojených povstaleckých skupín po 50 – 60 mužov, sa v okolí Kotorského zálivu a Krivošije vzbúрили proti vláde. Obsadili strategické body a zablokovali niektoré dôležitejšie pevnosti. Vojenské velenie vytvorilo trestnú divíziu, pozostávajúcu zo 7 000 mužov (jej dve tretiny tvorili prápori spoločných peších plukov 44. z Kaposváru, 48. z Nagykanizse a 52. z Pécsu). Jej cieľom bolo poraziť povstalcov (približne 1 000 mužov), ktorí pokračovali v gerilových bojoch. Uhorské pluky sa zúčastnili na viacerých zrážkach. Koncom roka sa podarilo povstalcov spacificovať. Začiatkom roka 1870 Viedeň vymenovala za miestodržiteľa Dalmácie podmaršala Gabriela Rodicha, populárneho medzi obyvateľstvom, a ten v januári so vzbúrencami uzavrel v Knezlaci dohodu. V jej intenciách boli títo vyňatí z vojenskej služby, mohli nosiť zbraň a vzťahovala sa na nich amnestia.⁶

Prvá skutočná skúška sily cisársko-kráľovskej armády nastala o deväť rokov neskôr. Berlínsky kongres veľmocí dňa 28. júna 1878 udelil monarchii mandát na vojenské obsadenie Bosny-Hercegoviny predstavujúcej časť Osmanskej ríše.

Pár dní pred nástupom rakúsko-uhorských síl vznikla v Sarajeve dočasná vláda, ktorá organizovala a riadila odpor povstaleckých moslimských jednotiek, tvorených zo zverbovaných obyvateľov. Na ich strane bojovali aj regulárne turecké vojenské útvary (približne 30

5 GALÁNTAI 1985, s. 108.

6 DOBERDÓI BÁNLAKY József: A magyar nemzet hadtörténelme. 22. rész. I. Ferenc József háborúi. Az 1848/49. évi magyar szabadságharcot kivéve. 1848 – 1882. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest, 1942, s. 458-460.; PILCH JENŐ SZERK.: A magyar katona. Vitézségünk ezer éve. Franklin-Társulat Kiadása. Budapest, 1993, s. 397-399.

Barón Gabriel von Rodich (1812 – 1890), dosiahol hodnosť rakúsko-uhorského poľného zbrojmajstra, od roku 1870 miestodržiteľ Dalmácie.

práporov), pričom počet ozbrojených jednotiek v čase celkového vypuknutia povstania bol skoro 90 000 mužov.⁷

Rakúsko-uhorské jednotky prekročili južné hranice 29. júla. Viedol ich poľný zbrojmajster Josef von Philippovič, pričom do XIII. armádneho zboru, s počtom mužov 55-tisíc mužov, prenikajúceho do Bosny, patrilo viac uhorských útvarov (v 6. pešej divízii to boli 38. peší pluk z Kecskemétu a 52. peší pluk z Pécsu; v 7. divízii 46. peší pluk zo Segedína a 53. peší pluk zo Záhrebu; v 20. divízii 39. peší pluk z Debrecína a 61. peší pluk spoločnej armády z Temešváru). Veliteľstvu zboru podriadený 7. husársky pluk spoločnej armády z Pécsu poslal v údolí Bosny na prieskum svoju piatu eskadronu, ktorú povstalci 3. augusta pri Maglaji vlákali do pasce. Eskadrona pozostávajúca zo 144 mužov tak prišla o dvoch dôstojníkov a 45 mužov. V priebehu dobývania Sarajeva 19. augusta sa vojaci 38., 46. a 52. uhorského pešieho pluku vyznamenali hrdinstvom, pričom tieto pluky utrpeli viac ako polovičné straty.⁸

18. pešia divízia pod velením baróna poľného podmaršala Stephana von Jovanoviča, pozostávajúca z 20 000 mužov (do podriadenosti ktorej patrili okrem iného aj 32. peší pluk z Budapešti a 69. peší pluk zo Székesfehérváru), postupovala v Hercegovine, kde 5. augusta obsadila Mostar a o tri dni neskôr mesto Stolac. V bojoch, ktoré prebehli v okolí Stolacu, sa vyznamenali vojaci 32. pluku. V meste, medzitým obkľúčenom povstalcami, zostal 2. prápor pluku, ktorý toto mesto hrdinsky bránil až do svojho vyslobodenia 22. augusta. Na prieskum vyslanú 8. rotu 32. pluku povstalci 13. augusta pri Ravnici prepadli a takmer celú zničili. 28. augusta Jovanovičove jednotky obsadili Nevesinje, čím celú provinciu spacifikovali.⁹

Na základe mobilizácie III., IV. a V. armádneho zboru 21. augusta, určenej na ďalšie vedenie vojnových operácií, sa vytvorila 2. armáda pod velením Philippoviča. Počet rakúsko-uhorských vojakov, ktorí sa zúčastnili na tejto vojenskej operácii tak vzrástol na 270 000 mužov. V dôsledku toho 11 divízií s 276 delami pokračovalo vo vojenských operáciách obsadzovania dvoch provincií.¹⁰ V súvislosti s ich početným stavom, výzbrojou, výstrojom v porovnaní so slabším protivníkom, tak vyniká ťažko vydané víťazstvo, ktoré poukazuje aj na nedostatky spoločnej armády.

Zo 168 práporov pechoty, 31 eskadrón jazdy, 43 delostreleckých batérií, 8 rôt pevnostného delostrelectva a 27 technických rôt, ktoré sa zúčastnili okupácie, bolo doplnených z územia Uhorska 116 práporov pechoty, 24 eskadrón jazdy, 15 delostreleckých batérií, 3 roty pevnostného delostrelectva a 16 technických rôt, teda takmer dve tretiny zmobilizovanej armády.¹¹ Ďalej prevažná časť koní, ktoré sa zúčastnili okupácie, pochádzala takisto z Uhorska.¹²

Spomedzi veliteľov okupačných jednotiek sa svojimi činmi stali známi aj niekoľkí uhorskí

7 BENCZE, László: Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Budapest : Akadémiai Kiadó. 1987. s. 79-81; BÁNLAKY 1942, s. 479, 483.

8 BÁNLAKY 1942, s. 474-477, 515-516.
Barón Josef Philippovič von Philippsberg (1819 – 1889); dosiahol hodnosť rakúsko-uhorského poľného zbrojmajstra, neskôr po ukončení okupácie v roku 1878 zborový veliteľ.

9 PILCH 1933, s. 403, 406; BÁNLAKY 1942, s. 499-502.
Barón Stephan von Jovanovič (1828 – 1885): rakúsko-uhorský podmaršal. Zúčastnil sa okupácie a porazil povstanie v južnej Dalmácii v roku 1882.

10 BENCZE 1987, s. 224. V priebehu okupácie pozri tiež DANGL, Vojtech: *Bitky a bojiská v našich dejinách*, 2. Od Vzniku stálej armády po prvú svetovú vojnu. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 241-251.

11 BERKÓ 1926, s. 65.

12 BENCZE 1987, s. 224.

generáli. Napríklad gróf poľný podmaršal László Szapáry, ktorý stál na čele 20. divízie a neskôr III. zboru, vybojoval ťažký boj v priestore Doljna Tuzla a Doboju.¹³

Barón poľný podmaršal József Vécsey, veliteľ 1. divízie III. zboru (ktorej súčasťou boli aj 37. peší pluk z Veľkého Varadína, 38. peší pluk z Kecskemétu a 7. husársky pluk) vybojoval 4. októbra pri obciach Senković a Bandin (Odžiak) jednu z najväčších bitiek bosnianskej kampane. V nej bola väčšina povstalcov (približne 7 000 mužov) rozbitá a prinútená na útek.

Samozrejme, viacerými výnimočnými činmi sa preslávilo aj prosté mužstvo. Hadžiho Loju, veliteľa povstalcov, ktorý utrpel zranenie pri obsadzovaní Sarajeva, zajala 5. rota 37. pešieho pluku z Veľkého Varadína 2. októbra. Tento čin podstatne prispel k zlomeniu odporu povstalcov.

Poľní podmaršali László Szapáry a József Vécsey boli za zásluhy počas vojenskej operácie odmenení rytierskym krížom Vojenského rádu Márie Terézie.

Po skončení okupácie František Jozef nariadil 19. októbra uvedenie 2. armády na mierové stavy.¹⁴ 38. a 52. peší pluk, ktoré sa v bojoch obzvlášť vyznamenali, boli za odmenu dislokované vo Viedni.¹⁵

V súvislosti s okupáciou bola 17. augusta zmobilizovaná aj záhrebská 83. honvédska brigáda uhorského kráľovského honvédstva (honvédske prápory 79., 80. 83., 87.-89.). Plnila predovšetkým pohraničnú službu pozdĺž riek Korana a Sáva, no zúčastnila sa aj menších vojenských operácií.¹⁶ Jej prápory 87. a 88. v polovici septembra vstúpili na bosnianske územie a zúčastnili sa v bojoch v okolí Bihaća, kde aj obsadili lokalitu Kulen-Vakuf. 89. prápor sa v októbri zúčastnil na obklúčení obce Velika Kladuša.¹⁷

Podľa dobových úradných záznamov v priebehu okupácie utrpeli rakúsko-uhorské jednotky straty približne 5 000 mužov, pričom na jednotky z Uhorska, ktoré sa zúčastnili každej dôležitejšej bitky, pripadá viac ako polovica, teda 2 766 vojakov.¹⁸ V skutočnosti straty predstavovali až 3 300 padlých, 6 700 zranených a 110 000 chorých.¹⁹

4. novembra 1881 v podunajskej monarchii vyhlásili branné zákony vzťahujúce sa k Dalmácii a Bosne-Hercegovine. Obyvatelia okupovaných provincií, nespokojní s rakúsko-uhorskou nadvládou, neprijali povinnú vojenskú službu.

V januári 1882 zasiahlo Hercegovinu, južnú Dalmáciu a juh Bosny otvorené ozbrojené povstanie. Počet povstalcov bol približne desaťtisíc, pričom väčšinu z nich tvorili srbskí sedliaci. Centrum povstania bolo Krivošije v južnej Dalmácii.

Vojenské velenie použilo značnú vojenskú silu. Proti povstaniu bol nasadený armádny zbor pod velením poľného podmaršala Stephana von Jovanovića.²⁰ Ten disponoval 60 000 vojakmi, z ktorých takmer polovicu tvorili vojenské útvary z Uhorska. Do podriadenos-

13 BÁNLAKY 1942, s. 492-495, 524-525.

Gróf László Szapary (1831 – 1883): počas okupácie rakúsko-uhorský podmaršal, neskôr poľný zbrojmajster.

14 PILCH 1933, s. 400-406, 464.

József Vécsey (1822 – 1890): v čase okupácie rakúsko-uhorský poľný podmaršal, neskôr poľný zbrojmajster.

Hadži Loja (1841 – 1887): vedúci bosnianskeho povstania v roku 1878, päť rokov strávil vo väzení v pevnosti Josefov, od roku 1884 žil v Mekke.

15 HAJDU 1999, s. 76.

16 BERKÓ 1928, s. 233.

17 BÁNLAKY 1942, s. 527.

18 BERKÓ 1926, s. 65. Spolu padlo 868, zranených bolo 3664 a nezvestných 268 vojakov. V uhorských jednotkách padlo 485, zranilo sa 2152 a nezvestných bolo 129 vojakov.

19 BENCZE 1987, s. 220.

20 HAJDU 1999, s. 76.

ti zboru, okrem iného, patrilo aj sedem uhorských peších plukov a jeden prápor poľných strelcov (12. peší pluk z Komárna, 43. peší pluk z Caransebesu, 51. pluk z Alba Iulia, 62. peší pluk z Targu Mures, 66. peší pluk z Užhorodu, 67. peší pluk z Prešova, 71. peší pluk z Trenčína a 24. prápor poľných strelcov z Budapešti), ďalej aj osem uhorských delostreleckých batérií a 4 roty pevnostného delostrelectva. Je na zamyslenie skutočnosť, že regulárne rakúsko-uhorské jednotky dokázali slabo vyzbrojených povstalcov bojujúcich gerilovým spôsobom boja definitívne zdolať až za cenu rozhorčených bojov a takmer po polroku – koncom júna.²¹

Branná moc dualistického štátu od porážky povstania v roku 1882 až do vypuknutia prvej svetovej vojny nemala príležitosť zúčastniť sa vojnových operácií.

Od posledných rokov 19. storočia až do roku 1914 sa na mnohých miestach sveta odohralo viacero lokálnych vojen. Takisto prebehli aj viaceré medzinárodné mierové operácie, vyžadujúce jednotné vystúpenie európskych veľmocí. A ďalej to boli aj vojensko-politické krízy, ktoré mohli prerásť do ozbrojeného konfliktu. Rakúsko-uhorská branná moc sa, pochopiteľne, aj na nich zúčastňovala určitou formou, respektíve sa jej dotýkali.

Rakúsko-uhorská branná moc a v nej aj uhorskí vojaci sa v období dualizmu zúčastnili dvoch väčších medzinárodných mierových operácií. V období od februára 1897 do apríla 1898, v čase Krétskej krízy, ktorá pramenila z turecko-gréckych rozporov, sa na blokáde ostrova 19 loďami podieľala aj dunajská monarchia. Spomedzi nich to boli napríklad krížnik KAISERIN UND KÖNIGIN MARIA THERESIA a torpédoborec SEBENICO. Bezpečnostnú službu na pevnine zabezpečovala rota námornej pechoty s 360 mužmi a neskôr terstský II. prápor 87. pešieho pluku, dopĺňaného z Celje, s približne 700 mužmi (spolu s jednotkami ďalších veľmocí).²²

V čase prvej balkánskej vojny v rokoch 1912 – 1913, v priebehu krízy, ktorá vypukla kvôli budúcemu určeniu severoalbánskeho mesta Skadar (marec – máj 1913) sa na medzinárodnej morskej blokáde severoalbánskeho a čiernohorského pobrežia podieľala aj monarchia. Blokády sa zúčastnilo sedem väčších a viac menších námorných jednotiek. Od polovice mája 1913 do augusta 1914, v čase obsadenia Skadaru a okolia, resp. zabezpečenia poriadku, monarchiu spočiatku reprezentoval oddiel námornej pechoty s 300 mužmi, neskôr viac ako 500-členný, pulský 4. prápor 87. pešieho pluku, dopĺňaného z Celje.²³

Dunajská monarchia realizovala ako nástroj zahraničnopolitického tlaku v období jednostrannej anexie Bosny-Hercegoviny, v čase tzv. anekčnej krízy od októbra 1908 do marca 1909 proti Srbsku, resp. pri príležitosti skadarskej krízy 3. mája 1913 proti Čiernej Hore, čiastočnú mobilizáciu. Spolu tieto mobilizácie stáli miliardu korún.²⁴

Na porážke čínskeho boxerského povstania (jún 1900 – september 1901) sa podieľalo aj Rakúsko-Uhorsko spolu s ostatnými európskymi krajinami, vrátane Spojených štátov a Japonska, námorníckym oddielom s približne 500 mužmi, ktorý bol na pobrežie dopravený vojnovými loďami. 19. septembra 1900 počas obsadzovania pevnosti Peitang sa z krížnika

21 PILCH 1933, s. 410-411; BERKÓ 1926, s. 65-66.

22 Magyarország az első világháborúban 2000, s. 395-396.

23 Balla, Tibor: Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai részvétele a Scutari-válság rendezésében. In: Hadtörténelmi Közlemények 1997/č. 3, s. 435- 459.

24 DEÁK 1993, s. 101. Podrobnejšie k anexii Bosny a Hercegoviny pozri: DANGL, Vojtech: Bitky a bojiská..., ref. 10, s. 252-258. K otázke vzťahu slovenskej spoločnosti k balkánskym vojnám: DANGL, Vojtech: Slovenská idea a antimilitarizmus v radoch vidieckeho obyvateľstva, mládeže a vojská v čase balkánskych vojen 1912 – 1913. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 4, s. 18-40.

c.-k. námorníctva ASPERN vylodilo desaťčlenné družstvo pod velením námorného kadeta Lajosa Papa. Pap a niekoľko mužov počas boja stúpilo na mínu a prišlo o život.²⁵

V anglicko-búrskvej vojne prebiehajúcej v rokoch 1899 – 1902 bojovalo na strane Búrov 14 uhorských dobrovoľníkov. Spomedzi nich boli viacerí predtým dôstojníkmi z povolania v spoločnej armáde, napr. Lajos Janssen, Tibor Péchy z Pečovskej Novej Vsi, Vilmos Simon.²⁶

Na významnejších lokálnych vojnách nasledujúcich po prelome 19. a 20. storočia sa dôstojníci pochádzajúci z Uhorska zúčastnili ako oficiálni pozorovatelia, resp. ako vojenský atašé, napr. podplukovník Maximilián Csicseric na ruskej, kapitán Béla Dáni na japonskej strane rusko-japonskej vojny 1904 – 1905; podplukovník Gábor Tánzos a záložný poručík, knieža Lajos Windisgraetz v prvej balkánskej vojne 1912 – 1913.²⁷

Bohužiaľ, skúsenosti, ktoré získali na bojisku, ako aj ponaučenia z bojových operácií, a ktoré zaznamenali písomne, viedenský generálny štáb v procese rozvoja brannej moci sotva zbral do úvahy. Medzi iným aj preto neboli cisársko-kráľovská armáda a dve vlastibrany zodpovedajúco pripravené na svetovú vojnu v roku 1914.

BRACHIÁLNE ZÁSAHY UHORSKÝCH VOJENSKÝCH ÚTVAROV

V období dualizmu poverovali brachiálnou, poriadkovou službou v Uhorsku obvykle útvary spoločnej armády. Uhorské kráľovské honvédstvo bolo na tento cieľ využívané len v tom prípade, keď v mieste, resp. v blízkosti, neboli dislokované cisársko-kráľovské jednotky, alebo, ak tu boli zastúpené, tak v malom počte.

Poslaním brachiálnej moci bolo, aby chránila mocenské orgány a ich nariadeniam dávala potrebnú váhu, ale iba vtedy, keď sily žandárstva a polície na udržanie alebo obnovenie poriadku neboli postačujúce. Jej nasadenie sa dialo prostredníctvom uhorského ministra vnútra alebo intervenciou relevantného zborového veliteľstva. Ozbrojené násilie bolo možné použiť len v odôvodnených prípadoch, keď bol vojenský útvar napríklad už skutočne ohrozený alebo napadnutý. O stravovanie a ubytovanie nasadených jednotiek sa sta-

25 Józsa Sándor: *Kína és Osztrák-Magyar Monarchia*. Budapest : Akadémiai Kiadó. 1966. s. 113-115.

26 ERWIN A. SCHMIDL: *Österreicher im Burenkrieg, 1899-1902*. Dissertation, eingereicht an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. 1980. s. 224-254.

Lajos Janssen (1875 – ?): bol v roku 1899 záložný cisársko-kráľovský kadet aspirant, v roku 1900 ako dobrovoľník bojoval na strane Búrov, neskôr, do roku 1906 záložný dôstojník.

Tibor Péchy z Pečovskej Novej Vsi (1868 – 1920): cisársko-kráľovský husársky nadporučík do roku 1896, v roku 1900 ako dobrovoľník bojoval na strane Búrov, neskôr pracoval v Európe ako geodet.

Vilmos Simon (1875 – 1935): záložný poručík pechoty v spoločnej armáde, v roku 1898 ako dobrovoľník bojoval na strane Búrov, neskôr pôsobil ako novinár.

27 Maximilián Csicseric (1865 – 1948): ako podplukovník rakúsko-uhorskej armády vojenský atašé v rusko-japonskej vojne pri ruskej armáde v Mandžusku. V 1. svetovej vojne generál pechoty, v roku 1941 chorvátsky generálplukovník.

Béla Dáni (1868 – 1921): v rokoch 1904 – 1910 v hodnosti kapitána a majora vojenský atašé v Tókiu. V rokoch 1904 – 1905 vojnový atašé pri hlavnom stane 1. japonskej armády v Mandžusku. V 1. svetovej generálmajor, v roku 1920 podmaršal maďarského kráľovského honvédstva.

Gábor Tánzos (1872 – 1953): v hodnosti podplukovníka od jesene 1912 rakúsko-uhorský vojenský atašé v Grécku. Do konca roku 1912 vojenský pozorovateľ v prvej balkánskej vojne. V 1. svetovej vojne generálmajor. V roku 1941 v uhorskom kráľovskom honvédstve v čestnej hodnosti generálplukovníka.

Knieža Lajos Windischgraetz (1882 – 1968): do konca roku 1912 rakúsko-uhorský vojnový atašé na bulharskej strane v prvej balkánskej vojne v hodnosti záložného nadporučíka. V roku 1918 maďarský minister bez portefeuille, v roku 1925 hlavný obvinený v procese týkajúcom sa falšovania frankov.

rali miestne orgány. Honvédske útvary mohol rozkazom nasadiť minister vnútra alebo minister obrany.

V tomto období sa na úlohy brachiálnej moci preferovalo honvédske jazdectvo. Tak to bolo aj v prípade povodní a iných prírodných katastrof (napr. veľká povodeň v Segedíne v roku 1879 alebo nájazd kobyliek v tom istom roku, ktorý postihol Satmársku župu, požiar v Bratislave roku 1913 a i.) za účelom poskytnutia pomoci a záchran. Ďalej boli tieto útvary nasadzované pri príležitosti konania volieb do obecnej samosprávy alebo poslaneckých volieb do parlamentu, pri stíhaní zlodějov a hľadaných osôb, na ochranu rôznych verejných inštitúcií a dôležitejších verejných budov (kasárne, vrchnostenské úrady a iné dôležité budovy úradov) pri politických demonštráciách a nepokojoch, resp. na ochranu úradných osôb. Veliteľskou právomocou pritom disponoval vždy príslušný dôstojník.²⁸ Existuje nespočetné množstvo príkladov nasadenia jednotiek spoločnej armády. Ich dôvodom boli napríklad v januári 1880 demonštrácie v Budapešti, proti ktorým poslali 33. peší pluk z Aradu a 67. peší pluk z Prešova spoločnej armády. V čase demonštrácií, ktoré prebiehali v Budapešti v dňoch 8. a 10. augusta, boli nasadené 23. prápor poľných strelcov z Targu Mures a 6. peší pluk z Nového Sadu. Na upokojenie prebiehajúcich demonštrácií v hlavnom meste 8. júna 1886 prevelili zo Szolnoku jednu husársku eskadrónu spoločnej armády, ako aj 44. peší pluk z Kaposváru a ďalej aj jednotky 68. pluku spoločnej armády.

Armádu nasadzovali na udržanie poriadku počas volieb viackrát aj v 90. rokoch 19. storočia. Používali ju s cieľom udržať na uzde silnejúce robotnícke a roľnícke hnutie a na rozháňanie demonštrácií (napr. v roku 1891 počas udalostí v obciach Orosháza, Batonnya a Békešská Čaba, keď boli použité bodákové útoky a varovné výstrely). Nasadenie vojska sa udialo aj pri príležitosti štrajkov. Takým bol napríklad štrajk baníkov v Steierdorfe (dnes Anina v Rumunsku – pozn. prekladateľa) v novembri 1892, kde popri jednotkách spoločnej armády nasadili aj dve roty 2. práporu (Oravita), patriace 7. pešiemu pluku z Vršaca. Prevelené roty postupovali prihladajúc na okolnosti a trpezlivejšie, než brutálnejšie žandárstvo.²⁹

Možno spomenúť aj viacero príkladov nasadenia honvédstva v tomto období. Kvôli prehlbujúcej sa balkánskej kríze a rusko-tureckej vojne vojenské velenie v rokoch 1876 – 1880 vybuďovalo v hraničnom úseku monarchie, tiahnucom sa od obce Orsova po Zemun, líniu uzáverov. Úlohy pohraničnej služby tu plnil 86. honvédskejší peší prápor (Stará Orsova). V období prvej balkánskej vojny v rokoch 1912 – 1913 bol 3. prápor (Orsova) 8. honvédskejšieho pešieho pluku z Lugosu poverený uzavretím srbskej hranice. Nasadení honvédi plnili nepretržitú strážnu službu popri Dunaji.³⁰ 5. marca 1879, keď sa konala voľba starostu v obci Petromány (dnes Petroman v Rumunsku – pozn. prekladateľa), bol sem z obce Csákova (dnes Ciacova v Rumunsku – pozn. prekladateľa) prevelený husársky oddiel v počte 25 mužov. Ten organizačne podliehal 3. eskadróne 3. honvédskejšieho husárskejšieho pluku. Oddiel rozohnal niekoľkostočlenný dav bitím čepelami šabiel, a starostu z davu zhromaždených oslobodil. 23. a 24. mája 1912 plnili tri eskadróny 1. honvédskejšieho husárskejšieho pluku v centrálnej časti Budapešti službu brachiálnej moci, no s výnimkou menších incidentov, k bezpečnostnému zásahu nedošlo.³¹

28 BALLA, Tibor: A magyar királyi honvéd lovasság 1868 – 1914. Budapest : Balassi Kiadó, 2000. s. 123-125.

29 HAJDU, 1999, s. 79, 84, 92, 111.; Berkó 1928, s. 465-466.

30 BALLA, Tibor: Ada-Kaleh szigete osztrák-magyar fennhatóság alatt 1878 – 1918. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1999/číslo 1, s. 21- 52.

31 BALLA 2000, s. 123, 125.

VZŤAH ARMÁDY A UHORSKEJ SPOLOČNOSTI

Vzťah spoločnej armády a uhorskej spoločnosti bol v prvých rokoch dualizmu pomerne napätý, dokým sa nevyjasnili základy organizácie novej brannej moci. Prvým veľkým otrasmom bolo zavedenie všeobecnej brannej povinnosti a realizácia prvých odvodov. Prostý ľud sa búril proti odvodom, inteligencia a meštianstvo proti zavedeniu inštitútu jednoročného dobrovoľníka. Vzťah uhorskej spoločnosti k cisársko-kráľovskej armáde sa za desať rokov po vyrovnaní roku 1867 zmenil pomaly k lepšiemu.. Zvrat nastal po obsadení Bosny -Hercegoviny. Povinné dodávky a rekvirácie počas bosnianskej okupácie v roku 1878 boli pre južnú časť Uhorska, respektíve pre mestské obyvateľstvo žijúce v Chorvátsku, veľkým bremenom. Dokonca až takým neúnosným, že župy Pešť a Somogy odmietli dodať žiadany kontingent konských záprahov. Po úspešnom ukončení vojenskej kampane prestíž armády a spoločného dôstojníckeho zboru v uhorskej spoločnosti vzrástla.

Nová organizácia rakúsko-uhorskej armády, ktorá vstúpila do platnosti v januári 1883, uspokojila maďarských politikov i uhorskú spoločnosť. Počínajúc týmto momentom na území Uhorska – skoro bez výnimky – boli dislokované len pluky dopĺňané z Uhorska. Všeobecne boli umiestnené na tom teritóriu, z ktorého pochádzali aj ich branci. Pri čoraz menej sa vyskytujúcich prípadoch ubytovania vojakov (vďaka rozsiahlej výstavbe kasární, ktorá sa v uhorských mestách rozbehla od 80. rokov 19. storočia), muselo obyvateľstvo tieto útvary strpieť. Aj v prípade potrebného použitia, ako nástroja brachiálnej moci, boli na tomto území tieto útvary nasadzované.³²V období dualizmu bola popri obrannej a bezpečnostnej úlohe ozbrojených síl mimoriadne dôležitá aj ich reprezentatívna funkcia. Rakúsko-uhorská branná moc sa v každodennom živote vyskytovala takmer všade. S vojakmi sa ľudia stretávali nielen na stráži pred kasárnami alebo za ich múrmi, ale aj v najzapadnutejších vidieckych obciach, zvyčajne pri ich ubytovaní alebo pri presune jednotiek. Vojsko sa rovnako zúčastňovalo rôznych svetských, cirkevných a dvorských slávností, smútočných ceremónií, defilé, ako aj jesenných manévrov, ktoré sa organizovali každý rok. Cisársko-kráľovské, ako aj honvédske pluky dislokované v hlavnom meste Uhorska, držali pred panovníckym palácom v Budíne slávnostnú stráž. Vo väčších vidieckych mestách cez víkend alebo cez sviatočné dni vystupovali vojenské hudby s dychovou hudbou a organizovali koncerty v záujme dosiahnutia maximálnej spokojnosti poslucháčov. Sebaistí dôstojníci s pestrou uniformou a mečom s iniciálami mena Františka Jozefa boli neodmysliteľnou súčasťou podujatí vyššej spoločnosti: plesov, recepcií, poľovačiek, svadiieb, dobročinných zbierok. Výsledky ich súbojov živo zaujímali verejnú mienku, o významnejších priniesla informácie tlač, dokonca tieto udalosti inšpirovali aj viacerých spisovateľov. Dcéry z bohatších meštianskych a šľachtických rodín rady vstupovali do manželského zväzku s dôstojníkmi, ktorí boli považovaní za dobrú partiu, ponúkali vážene postavenie a zabezpečenú budúcnosť s istou kariérou, aj napriek tomu, že manželskú kauciu zaplatila jej rodina. Ozbrojené sily monarchie sa, pochopiteľne, predstavili aj na svetovej výstave vo Viedni v roku 1873 – napríklad dunajskými monitormi LEITHA a MAROS, ktoré boli vybudované v Budíne a rok predtým zaradené do služby. O bojovej sile brannej moci sa mohli celkom zreteľne presvedčiť v dvoch samostatných pavilónoch aj návštevníci milénarnej výstavy v roku 1896 v Budapešti.

32 HAJDU 1999, s. 63-85. K výstavbe kasární na dnešnom území Slovenska pozri: DANGL, Vojtech: Mestá, kasárne a posádky na Slovensku v posledných desaťročiach pred prvou svetovou vojnou. In: *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*. Bratislava : VHÚ, 2002, s. 259-283.

ZHRNUTIE

Stav a úloha brannej moci rakúsko-uhorskej monarchie, jestvujúcej od roku 1867, z veľkej časti zodpovedali veľmocenskému postaveniu ríše. Možno konštatovať, že dualistický štát a udržiavanie, resp. zosilňovanie primárne udržiavanej spoločnej armády, ako nástroja jeho obrany – popri honvédstve považovanom za národnú brannú moc – boli otázkou existencie Uhorska. V spoločných ozbrojených silách bola krajina zastúpená pomerne podľa počtu obyvateľstva. Proporcionálne boli rozdelené aj výdavky. V období 1867 – 1914 sa medzi vedúcimi predstaviteľmi a generálmi spoločnej armády, resp. brannej moci, vyskytli len niekoľkí s uhorským pôvodom (medzi generálmi a štábnymi dôstojníkmi spolu 4 – 5 percent). Inak to bolo v rade vedúcich politikov monarchie a spoločných ministrov (s výnimkou ministrov vojny, z ktorých ani jeden nebol Maďar). Vyplývajúc z tohto, krajina disponovala menším vplyvom na tvorbu vojenských rozhodnutí, než jej prináležalo. Ale na druhej strane bola dominantnejšia v riadení spoločnej zahraničnej politiky a finančných záležitostí, ako aj v riadení hospodárstva jednotlivých území. Ozbrojené sily nedosiahli v spoločnosti takú dôležitú funkciu ako v Nemecku, ale ich reprezentatívna funkcia zostala až do konca silná. Jej spoločenská vážnosť postupne vzrastala, pričom v auguste 1914 sa davy dobrovoľníkov s heslom obrany vlasti hrnuli pod zástavy monarchie.

Cisársko-kráľovská armáda, ako aj uhorskí dôstojníci a vojaci honvédstva, v rokoch 1869 – 1914 vo viacerých vojenských operáciách, ozbrojených konfliktoch, mierových misiách potvrdili svoju schopnosť a odvahu. Mnohí z nich ďaleko od svojej vlasti, v cudzích krajinách položili život za záujmy dunajskej ríše.

Z maďarčiny preložil Mgr. Peter Chorvát

T. BALLA: DIE MILITÄRISCHEN OPERATIONEN UND DIE BEZIEHUNG DER
ÖSTERREICHISCH – UNGARISCHEN ARMEE UND DER GESELLSCHAFT
NACH DEM AUSGLEICH

Der Stand und die Aufgabe der Wehrmacht der österreichisch – ungarischen Monarchie, die vom Jahre 1867 existierte, entsprachen grossenteils der Grossmachtstellung von Österreich – Ungarn. Wir können festlegen, dass der dualistische Staat und die Aufrechterhaltung, bzw. Verstärkung der gemeinsamen Armee als Mittels seiner Verteidigung – neben „Honveden“, die für nationale Wehrmacht gehalten wurde – für Ungarn eine Existenzfrage darstellten. In der gemeinsamen Wehrmacht waren die Länder verhältnismässig, nach der Anzahl ihrer Einwohner vertreten. Proportionell waren auch die Aufwände verteilt. In dem Zeitabschnitt zwischen den Jahren 1867 – 1914 traten zwischen den führenden Vertretern und Generälen der gemeinsamen Armee, bzw. der Wehrmacht, nur einige Persönlichkeiten ungarischer Herkunft auf (ihr Anteil unter Generälen und Stabsoffizieren waren insgesamt 4-5 Prozente). Anders war es in der Politik: zwischen den führenden Politikern der Monarchie und der gemeinsamen Minister (mit Ausnahme der Kriegsminister), gab es kein Ungar. Davon ergab sich, dass das Land über kleineren Einfluss auf die Gestaltung von militärischen Entscheidungen verfügte als ihm zustand. Andererseits waren die Ungaren dominanter in der Leitung der gemeinsamen Aussenpolitik und der finanziellen Angelegenheiten, als auch in der Verwaltung der Wirtschaft von einzelnen Gebieten. Die Funktion der Wehrmacht in der Gesellschaft war vom weiten her nicht so wichtig wie z.B. in Deutschland, doch ihre repräsentative Funktion blieb bis zum Ende stark. Ihr gesellschaftliches Ansehen vergrösserte sich schrittweise, wobei im August 1914 stürzten unter die Fahnen der Monarchie mit Parole „Landesverteidigung“ Haufen von Freiwilligen.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Die kaiserlich – königliche Armee, als auch die ungarischen Offiziere und Soldaten von „Honved-ség“ bewiesen in den Jahren 1869 – 1914 in mehreren militärischen Operationen, bewaffneten Konflikten und Friedensmissionen Fähigkeit und Mut. Viele, weit weg von ihrem Zuhause, in fremden Ländern, opferten ihr Leben für die Interessen der Donaumonarchie.